

Okurken Görmek

Bundan yıllar önce, Doğu Hint adaları civarında bir deniz kazasına uğrayarak vahşi doğayla baş başa yaşamak zorunda kalan İsviçreli bir ailenin hikâyesini konu alan "İsviçreli Robinsönlər" adlı roman üzerine ağabeyimle aramda geçmiş olan küçük bir diyalog anımsıyorum. "İnci" demişti ağabeyim, "üzerinde roman kahramanlarının ya da romanın geçtiği mekânların tasvir edildiği kitap kapaklarını hiç sevmiyorum. Çünkü daha en baştan okuduklarıma dair zihnimde yaratacağım dünyaya sınır koyuyorlar." Sonra elinde tuttuğu kitabın kapağını gösterdi bana. Ailenin tüm fertleri en ince ayrıntılarına kadar resmedilmişti. "Benim hayalimde kurguladıklarım bunlar değil." Belki de bu yüzden garipsedim ben

de sevdiğim kitaplardan uyarlanmış filmleri. En iyi yönetmenlerin ellerinden çıkmış bile olsalar, kitabı okurken duyduğum haz bambaşka oldu hep. Çünkü yalnızca karakterleri değil, yaşadıkları evleri, sokakları, çay içtikleri fincanı, kısacası aklıma düşen her ayrıntıyı çizdim zihnimde. Ve yönetmenin çizgisi hep teğet geçirdi benimkilere. Zihnimde nasıl kuvvetli bir görüntüydü ki oluşturduğum, yönetmenin sunduğu görsel imgeler bile sönük kalırdı. Okurken görüyordum sanki tasvirleri. Tıpkı bir filmi izler gibi... Peki, dil cidden bu şekilde işleniyor olabilir mi? Tıpkı gözlerimizle baktığımız imgeler gibi duyumsuyor olabilir miyiz okuduklarımızı da?

Bu soruların yanıtı bir grup araştırmacı tarafından tasarlanmış çalışmanın sonuçlarıyla açıklığa kavuşuyor gibi. Sözü ettiğim çalışmadan bahsetmeden önce görsel sistemimizin işleyişine dair ufak bir ipucu vermekte fayda var. Normalde çevremize baktığımızda nesnelerin sabit olduklarını varsayıp, istediğimiz anda onlara tekrar dikkat yönelebileceğimizi düşünerek görsel imgelerini belleğimizde tutmuyoruz. Dolayısıyla bakmadığımız bir anda ortadan kaybolan bir nesnenin az önce orada olup olmadığına dair kesin bir yargıda bulunamıyoruz. Benzer koşulları hikâyelerin içine yerleştiren bilim insanları her biri yaklaşık 8 cümle içeren küçük hikâyecikler hazırlamışlar. Örneğin, hikâyelerin birinde, hastanede yan yana yatan iki hastadan pencere kıyısındaki başucunda duran vazoyu vurgulandıktan sonra, hemşirenin gelip

aralarına perde geldiği ve bu hastayı özel olarak muayene ettiği belirtilmiş. Hikâyeyi okuduktan sonra katılımcılara sorulan soru basit: Hastanın baş ucunda vazoyu var mıydı? Aynı hikâyeye farklı bir sonla daha bitirilmiş. Bu sonda vazoyu gizleyecek bir perde yok. Hemşire yalnızca gelip hastaların tansiyonunu ölçüyor. Vazonun görünmediğine dair tasvirin yapıldığı hikâyeden sonra deneye katılanların hastanın başucunda vazoyu olup olmadığına dair verdikleri yanıt süresi yalnızca kan basıncının ölçüldüğü belirtilen ve ortada vazonun saklı kalacağı hiçbir durum yaratılmayan hikâyeye göre uzamış. Diğer bir deyişle, katılımcılara "perde çekildikten sonra vazoyu görmez olmuştun" bilgisi verilmediği halde hemşirenin araya perde geldiği hikâyede ortada vazoyu olup olmadığına dair yanıt verme süreleri gecikmiş.

Bu araştırmanın sonucunda bilim insanları okuduklarımızı dair imge oluştururken de beynimizin tıpkı görsel bir nesneye bakar gibi işlem yaptığını öne sürmüşler. Bu varsayım diğer çalışmalarla ne kadar desteklenir bilemeyiz ama şu koşullarda öyle görünüyor ki, kitap okurken zihnimizde oluşturduğumuz tüm o tasvirler ortada gerçek bir görsel uyaran varmışçasına yaratılıyor. Bir anlamda okuduklarımızı görüyoruz! Bu bulgu, dil ve görsel sistem arasındaki ilişkiyi yeni bir yorum getiriyor gibi, ne dersiniz?

Kaynak: Horton, W. S., & Rapp, D.M. (2003). Out of sight, out of mind: Occlusion and the accessibility of information in narrative comprehension. *Psychonomic Bulletin & Review*, 10(1), 104-110.

Psikoloji ve Sinir Bilim

Son 20-30 yılda insan beyni ve zihinsel işleyişlerine dair ortaya konan genetik, anatomik ve fizyolojik bulgular ne yazık ki kimi çevrelerde psikoloji biliminin geçerliliğine dair sorgulamalara yol açtı. Öyle ki davranışlarımızın kontrolünü elinde bulunduran zihinsel işleyişlerin beyin üzerine yapılan biyolojik ve tıp çalışmalarına yeterli kadar aydınlatılabildiği vurgulandı. Deneysel psikolojiye yönelen bu eleştirilerin uzun yıllardır klinik psikolojiyi de hedef aldığını göz önünde bulunduracak olursak, psikolojinin eleştirileri oklarına en fazla maruz kalan temel bilimlerden biri olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır sanırım. Peki ama beyni ya da bir bütün olarak insanı yalnızca kimya ve biyolojisini çözerek anlayabilmemiz mümkün mü?

Modern sinir görüntüleme araçlarının geliştirilmesiyle beyne dair çok önemli ipuçları elde edildi. Örneğin bugün, müzikle dilin beyin aynı bölgesini harekete geçirdiğini ya da duyma, görme ve koklama duyuları için farklı beyin merkezleri bulunduğunu biliyoruz. Bu bilgiler, beyin kanserleri ve zihinsel hastalıkların tedavisinde de kullanılıyor. Ancak insan davranışları ve zihinsel işleyişleri yalnızca bu seviyede yürütülen çalışmalarla çözülemeyecek denli karmaşık. Geçmişte yaşadıklarımızı sonucu biriktirdiğimiz deneyimler, içinde yaşadığımız kültür, öğrendiklerimiz duyu organlarıyla bilgi topladığımız dış dünyayı farklı şekillerde algılayabilmemize neden olabiliyor. İşte, bu değişkenliği salt fizyolojile açıklayabilmemiz mümkün değil.

Örnek olarak, elimizde ufak tefek oynamalar yap-

mak istediğimiz bir fotoğraf bulunsun. Bu amaç için hangi bilgisayar programıyla çalışmamız gerekiyorsa o programı kullanmayı bilmemiz gerekir. Bilgisayarı parçalara ayırmak ya da o programın kodlarını incelemek işe yaramayacaktır. Benzer şekilde görsel sistemin rengi nasıl algılandığına dair ortaya konan psikolojik bulgular da televizyon izlerken hangi beyin bölgemizin aktif olduğu henüz ortaya konmamış yıllarda renkli fotoğrafçılığın ve televizyonun keşfine yol açmıştı. Ya da Stanley Milgram'ın ünlü deneyini düşünelim. Normal insanlara otoriter yetkiler verildiğinde nasıl da acımasızca hareket edebileceklerini ortaya koymuştu.

Sonuç olarak insan davranışı ve bilişini çözmeye çalışan tüm disiplinler araştırmaları sırasında farklı seviyelerde açıklama getiriyor. Bu seviyeler birbirlerine indirgenemeyecek katmanlar oluşturarak konuşmalarımızı, hareketlerimizi, düşüncelerimizi, duygularımızı bir arada tutuyor.

**BİLİYOR
MUYDUNUZ?**

Tanıdık bir yüz ya da sevdiğimiz bir hayvanın resmini gördüğümüzde geçmişe dair pek çok anıyı anımsarız. Kimi zaman biri ya da bir nesne belleğimize kodlamış olduğumuzu bile hatırlamadığımız pek çok şeyi bir anda aklımıza getirebilir. Aynı şekilde bir koku ya da ses... Bilim insanlarının yaptığı son çalışmalar öyle gösteriyor ki hatırlamayı kolaylaştıran bir diğer etmen de beden hareketlerimiz. Örneğin, geçmişte arkadaşlarımızla voleybol oynadığımız bir ana dair bir şeyler hatırlamaya çalışırken voleybol oynuyormuşçasına hareketler yapmak daha kolay hatırlamamıza neden oluyor. Ya da kahve içerek sohbet ettiğimiz bir arkadaşımızın söylediklerini ellerimizi kahve içiyor gibi oynattığımızda daha rahat anımsayabiliyoruz.

Kaynak: Dijkstra, K., Kaschak, M.P., & Zwaan, R.A. (2007). Body posture facilitates retrieval of autobiographical memories. *Cognition*, 102, 139-149.

"Einstein'in beyni şu anda nerede?" ve çok daha fazlası... Her hafta güncellenen psikoloji köşemizle internette buluşuyoruz:

<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/index.htm> Psikolojiye dair yazmış olduğunuz popüler bilim yazılarınızı inciayhan@yahoo.fr e-posta adresine gönderebilir, fikirlerinizi ve ilgi çeken haberleri sitemizde bizimle paylaşabilirsiniz.